

Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Kuramları

Çocuk ve Ergenler İçin Kariyer
Rehberliği Uygulamaları

Ragıp ÖZYÜREK

Geliştirilmiş

4. Baskı





Prof. Dr. Ragıp ÖZYÜREK

KARİYER PSİKOLOJİK DANIŞMANLIĞI KURAMLARI
Çocuk ve Ergenler İçin Kariyer Rehberliği Uygulamaları

ISBN 978-625-8325-65-2

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

4. Baskı: Ekim 2023, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Kuyrukcu
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Prof. Dr. Ragıp ÖZYÜREK

Dr. Özyürek, 1964 Ankara doğumludur ve 1986 yılında Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı'ndan mezun olmuştur. Aynı üniversitede yüksek lisans eğitimi yaparak, 1989 yılında mezun olmuştur. Doktorasını 1995 yılında Çukurova Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Dr. Özyürek, 1987 yılından başlayarak Çukurova Üniversitesi'nde araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi, 1995-2005 yılları arasında da yardımcı doçent olarak görev yapmıştır. Özyürek, 2005 yılında psikolojik danışma ve rehberlik alanında doçentlik sınavını geçmiş, 2011 yılında Ege Üniversitesi'nde profesör kadrosuna atanmıştır. Hollanda'da inceleme gezisi yapmak için 1997 yılında kısa süreli olarak, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Florida Üniversitesi Psikolojik Danışman Eğitimi Bölümü'nde 1999 yılında 6 ay kadar, Indiana Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Eğitim Psikolojisi Bölümü'nde 3 ay kadar konuk öğretim üyesi olarak ve Almanya'daki 'Fachhochschule Düsseldorf'da sosyal pedagoji eğitimi alan Türk öğrencilere ders vermek için 2011 yılında kısa süreli olarak ziyaretlerde bulundu. Dr. Özyürek, 2009-2010 eğitim-öğretim yılında Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı'nda konuk öğretim üyesi olarak bulunmuş ve 2011-2014 yılları arasında yine bu üniversitede profesör olarak görev yapmıştır. Daha sonra 2015 yılında emekliye ayrılarak İstanbul Aydın Üniversitesi ve İstanbul Medipol Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır. Halen İstanbul Aydın Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Dr. Özyürek, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği'nin 2008-2009 yılları arasında Adana Şubesi'nin, 2014-2015 yılları arasında İzmir Şubesi'nin Yönetim Kurulu Başkanlığını üstlenmiştir. 2021 yılından başlayarak, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Psikolojik Danışma ve Rehberlik Eğitimi Programları Değerlendirme ve Akreditasyonu Birimi (PDR-EPDAB) Akreditasyon Üst Kurulu kurucu başkanlığını üstlenmiştir. Okul Psikolojik Danışmanı e-Bülteni'nin 2013 yılından başlayarak editörlük, Okul Psikolojik Danışmanı Dergisi'nin ise 2018 yılından başlayarak ilk eş editörlük görevlerini üstlenmiştir. Çalışma alanları kariyer psikolojik danışmanlığı, okul psikolojik danışmanlığı ve psikolojik danışma alanıyla ilgili istatistiktir. Lise ve ortaokul öğrencilerinin mesleki ilgilerinin tanınması, matematik yetkinliklerinin yükselmesi ve okul psikolojik danışmanlığı uygulamaları hakkında yayınları bulunmaktadır. Özyürek, evli ve iki çocuk babasıdır.

ORCID No: 0000-0002-7394-1325

ÖN SÖZ

Bu kitap, ülkemizde çocuk ve ergenlerle çalışan psikolojik danışmanların kariyer psikolojik danışmanlığı uygulamalarını kolaylaştırmak amacıyla yazılmıştır. Kitap sayesinde, kariyer psikolojik danışmanlığı alanındaki temel kavramlar ile “klasik kuramlar” diyebileceğimiz, Holland ve Super’ın kuramları ile Krumboltz ve Lent ve arkadaşlarının kuramlarını ayrıntılı ve uygulamaya dönük olarak inceleme fırsatı bulabilirsiniz. Bu dört kuramla ilgili kitapta tanıtılan grup ya da sınıf rehberliği programlarının birçoğunun okullardaki uygulaması, hem uygulama öğrencileri ve psikolojik danışmanlar hem de yazar tarafından yapılmıştır. Ayrıca, kitap okurlara, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki kariyer psikolojik danışmanlığı alanyazınında bulunan önemli noktalar hakkında bilgilenme olanağı sunmaktadır.

Kitabın gelişim öyküsü uzundur. Yaklaşık olarak 2000 yılından itibaren, bu kitap önce ders notları şeklinde yazılmaya başlanmıştır. Ders notlarının gelişimi, kitabın ilk baskısına değin sürdü ve bu süreçte öğrencilerimin geribildirimleri yönlendirici oldu. Gelen geribildirimler sonrasında, yazılan konular daha kolay anlaşılır hale geldi ve yıllar içerisinde ülke çapında okunabilecek bir kitaba dönüştü. Bu katkılarından dolayı öğrencilerime teşekkürlerimi sunuyorum. Kitabın ilk baskısından başlayarak, süreç içerisindeki gözlemlerime göre, kitaptan en çok kariyer rehberliği uygulamaları bakımından yararlanıldığını söyleyebilirim.

Kitabın bu önsözünde, lisans eğitimindeki kariyer psikolojik danışmanlığı ile ilgili derslerin dönemleri ve sayıları ile ilgili görüşlerimi paylaşmak isterim. Ülkemizde kariyer psikolojik danışmanlığı alanında uzmanlaşmış kişilere duyulan gereksinimi birçok kişi kabul etmektedir. Ancak bu alanda yeterince eğitim almış kişileri bulmak zordur. Bu nedenle önerim, kariyer psikolojik danışmanlığı ile ilgili 6. ve 7. dönemlerde iki ayrı kuramsal ve zorunlu (çekirdek) dersin olması şeklindedir. Bu derslerden ikincisi hiç olmazsa seçmeli ders olmalıdır. Derslerin kapsamında temel kavramlar, kuramlar, uygulamalar, kariyer psikolojik danışması süreci gibi konular ele alınabilmektedir. Bu kitapta da öncelikle temel kavramlar ele alınmış, ardından kuramlarla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Her bir kuramdan sonra ayrı ayrı uygulamaların anlatıldığı bölümler yazılmıştır. Uygulamaların tanıtıldığı bölümlerde kuramla ilgili güncel psikolojik testler tanıtıldıktan sonra sınıf rehberliği ya da grup rehberliği üniteleri / programları tanıtılmıştır.

Kitapta tanıtılan kuramlar, alanyazında 2020’li yıllarda geçerliliğini halen sürdürmekte olan kuramlardır. Tanıtılan kuramların güncel olmasının yanı sıra ülkemizde kolaylıkla uygulanabiliyor olmalarına da dikkat edilmiştir. Nitekim birçok adaya psikolojik danışman bu uygulamaları kolaylıkla öğrenebilmekte, uy-

gülmali derslerde uygulamakta ve mezuniyet sonrasında da uygulamaya devam etmektedirler.

Kitapta tanıtılan Kariyer Farkındalığı Geliştirme Programı, Karakteristik Özelliklerle Mesleki Seçeneklerin Eşleştirilmesi Programı ve Matematik Öz yetkinlik Beklentisini Yükseltmeye Yönelik Bir Kariyer Grup Rehberliği Programı ile ilgili uygulamalar öğrencilerle yapılmalı ve bu uygulamalar diğer kişisel-sosyal gelişim uygulamaları (örneğin, duyguları tanıma, iletişim becerileri gibi psiko-eğitim programlarını uygulama) ve eğitsel gelişim uygulamaları (örneğin, verimli ders çalışma becerileri gibi psiko-eğitim programını uygulama) ile birlikte uygulanabilir. Okul psikolojik danışmanlığı yöntemi olarak sınıf rehberliği ya da grup rehberliği yöntemleri kullanılabilir. Kariyer planlama portfolyosu kitapçığındaki program ise periyodik bireysel rehberlik görüşme yöntemi tercih edilebilir.

Kitabın bu halini almasında çok sayıda öğrencimin ve değerli akademisyenlerin katkısı olmuştur. Kendilerine içtenlikle teşekkürlerimi sunuyorum. Öğrencilerimizin geniş kuramsal bilgiler edinmiş olacaklarını ve okul psikolojik danışmanlığı çalışmalarında kariyer rehberliği uygulamalarını –kişisel-sosyal ve eğitsel gelişim uygulamalarıyla birlikte - daha yetkin biçimde yürütebileceklerini umuyorum.

Ragıp ÖZYÜREK
2023

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
-------------	---

1. KISIM

KARİYER PSİKOLOJİK DANIŞMANLIĞI TEMEL KAVRAMLARI

1. Bölüm: Kariyer Gelişimiyle İlgili Temel Kavramlar.....	1
Meslek Seçimi Süreciyle İlgili Kavramlar.....	3
Çalışma Ortamı ile İlgili Kavramlar	5
 2. Bölüm: Bireysel Farklılıklarla İlgili Temel Kavramlar	9
Kişisel-Psikolojik Faktörler	10
Sosyo-Ekonomik Yapı ve Cinsiyet Faktörleri	35
 3. Bölüm: Kariyer Müdahaleleri ve Uygulamaları ile İlgili Temel Kavramlar	49
Kariyer Müdahaleleri ve Uygulamaları	49

2. KISIM

KARİYER PSİKOLOJİK DANIŞMANLIĞI KURAMLARI, TÜRKÇE PSİKOLOJİK TESTLER VE KARİYER REHBERLİĞİ UYGULAMALARI

4. Bölüm: Karakteristik Özellik ve Etmen Yaklaşımı ile John L. Holland'ın Tipoloji Kuramı.....	65
Karakteristik Özellik ve Etmen Yaklaşımı.....	68
John L. Holland'ın Tipoloji Kuramı	70
Kuramın Temelindeki Önemli İlkeler	76
Tiplerin ve Çevrelerin Gelişimi ve Karakteristik Özellikleri.....	78
Diğer İkincil Sayılıtlar ve Bunlardan Kariyer Psikolojik Danışması Sürecinde Nasıl Yararlanılacağı.....	85
Holland'ın Organizasyon Şemasının Mesleki Çevrelere Uygulanması.....	91
Holland'ın Kuramından Kariyer Psikolojik Danışması Sürecinde Nasıl Yararlanılabilir?.....	93
Holland'ın Kuramıyla İlgili Değerlendirmeler	93

5. Bölüm: Karakteristik Özellik-Etmen Yaklaşımı ve Holland'ın Kuramı ile İlgili Türkçe Psikolojik Testler ve Kariyer Rehberliği Uygulamaları	95
Karakteristik Özellik-Etmen Yaklaşımı ve Holland'ın Kuramıyla İlgili Türkçe Psikolojik Testler.....	96
Özellik-Etmen Yaklaşımı ve Holland'ın Kuramıyla İlgili Kariyer Rehberliği Uygulamaları.....	105
Ekler	139
 6. Bölüm: Super'ın Yaşam Boyu Yaşam Alanı Kuramı	151
Kuramsal Önergeler.....	152
Üç Ana Parça: Yaşam Alanı, Yaşam Boyu ve Benlik Tasarımları	154
Yaşam Boyu ve Yaşam Alanı	155
Benlik Tasarımları	175
Kariyer Psikolojik Danışması Sürecindeki Uygulamalar	177
Yaşam Boyu Yaşam Alanı Kuramıyla İlgili Değerlendirmeler	180
 7. Bölüm: Super'ın Yaşam Döngüsü Yaşam Alanı Kuramı ile İlgili Türkçe Psikolojik Testler ve Kariyer Rehberliği Uygulamaları	183
Super'ın Yaşam Döngüsü, Yaşam Alanı Kuramı ile İlgili Türkçe Psikolojik Testler.....	183
Super'ın Yaşam Döngüsü, Yaşam Alanı Kuramıyla İlgili Kariyer Rehberliği Uygulamaları.....	186
Kariyer Farkındalığı Geliştirme Programı ve Karakteristik Özelliklerle Mesleki Seçeneklerin Eşleştirilmesi Programı İçin Okul Psikolojik Danışmanlığı Programının Planlanması	204
 8. Bölüm: Kariyer Seçimi ve Kariyer Psikolojik Danışmanlığında Öğrenme Kuramı	211
Kariyer Kararı Vermede Sosyal Öğrenme Kuramı.....	212
Kariyer Psikolojik Danışmanlığında Öğrenme Kuramı.....	215
Kariyer Psikolojik Danışmasının Hedefi ve Kariyer Psikolojik Danışmanlarının Roller.....	218
Müdahale Yöntemleri.....	220
Kariyer Seçimi ve Kariyer Psikolojik Danışmanlığında Öğrenme Kuramıyla İlgili Değerlendirmeler	226

9. Bölüm: Krumboltz'un Kariyer Seçimi ve Kariyer Psikolojik Danışmanlığında Öğrenme Kuramı ile İlgili Türkçe Psikolojik Testler ve Kariyer Rehberliği Uygulamaları	227
Krumboltz'un Kariyer Seçimi ve Kariyer Psikolojik Danışmanlığında Öğrenme Kuramı ile İlgili Türkçe Psikolojik Testler	227
Krumboltz'un Kariyer Seçimi ve Kariyer Psikolojik Danışmanlığında Öğrenme Kuramıyla İlgili Kariyer Rehberliği Uygulamaları	235
 10. Bölüm: Sosyal Bilişsel Kariyer Teorisi	243
Genel Bakış	244
Kuramın Geçmişi	245
Merkezi Kuramsal Kavram ve Sayıtlar	248
Kariyer Gelişimi ile İlgili Halka Modeller: İlgili Gelişimi, Seçim ve Performans Modelleri	251
Sosyal Ortam Etkileri ve Hedefler	262
SBKT'nin Çevresel Etkilere İlişkin Görüşleri	265
Kariyer Engelleri (Barriers): Tamamlayıcı Bir Yapı	269
SBKT ile İlgili Değerlendirmeler	276
 11. Bölüm: Sosyal Bilişsel Kariyer Teorisi ile İlgili Türkçe Psikolojik Testler ve Kariyer Rehberliği Uygulamaları	279
Sosyal Bilişsel Kariyer Teorisi ile İlgili Türkçe Psikolojik Testler	279
Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı ile İlgili Kariyer Rehberliği Uygulamaları	283
Matematik Öz Yetkinlik Beklentisini Yükseltmeye Yönelik Bir Kariyer Grup Rehberliği Programı	284
 12. Bölüm: İlgili Envanterlerinin Profil Puanlarını Yorumlama Becerileri	293
Profil Puanlarını Yorumlama Sürecinin Öncesi ve Sonrası	294
Profil Puanlarını Yorumlama Süreci	296
 13. Bölüm: Tercih Rehberliği Görüşmesi	317
Tercih Rehberliği Görüşmesinde Ortam	317
Tercih Rehberliği Görüşmesi Süreci	319

14. Bölüm: Kariyer Planlama Portfolyosu Kitapçığı Örneği.....	331
Akılcı Kariyer İnançları, Karar Verme ve Hedef Belirleme Programı.....	333
Sınava Hazırlık Kaygısıyla Başetme Becerileri	345
Karakteristik Özelliklerle Akademik Seçeneklerin Eşleştirilmesi Programı.....	351
Tercih Edilecek Bölümlerle İlgili Olanaklar ve Yönetmelik Bilgilerini Araştırma ...	360
Tercih Rehberliği	365
 15. Bölüm: Kariyer Gelişimini İnceleyen Kuramlarla İlgili	
Yorum ve Karşılaştırmalar.....	367
 Kaynakça.....	377

1. KISIM

KARİYER PSİKOLOJİK DANIŞMANLIĞI TEMEL KAVRAMLARI

Birinci ana bölüm birinci bölümde, kariyer psikolojik danışmanlığı alanındaki temel kavramlar ele alınmıştır. Kitap boyunca birçok kavram kullanılmıştır ve okurların bu kavramlara aşina olması ve anlam birliğinin sağlanması amacıyla öncelikle bu kavramların tanımları yapılmıştır. İkinci bölümde ise, Türkiye'deki mesleki yönelim sorunları gelişimsel biçimde değerlendirilmiş ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Tablo 1.1'de gösterildiği gibi, kariyer psikolojik danışmanlığı alanındaki temel kavramların tanımları üç ana kategoriye göre ele alınmıştır:

1. Kariyer gelişimi,
2. Bireysel farklılıklar ve
3. Kariyer müdahaleleri ve uygulamaları.

Bu kategoriler doğrultusunda, çeşitli yazarların görüşlerinden yararlanılarak, bu temel kavramlarla ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Türkiye'deki mesleki yönelim sorunları anaokulundan üniversite öğrencilerine kadar ele alınmış, önce ülkemizdeki sorunlar betimlenmiş ve sonra çözüm önerileri sıralanmıştır. Okurların bu betimlenen sorunlar ve önerilen çözümlerden, kitaptaki kariyer psikolojik danışmanlığı kuramları ile ilgili bilgileri okurken yararlanacakları umulmaktadır. Böylece, ABD'nde geliştirilmiş olan kuramlardan ülkemizde işlevsel biçimde yararlanmak amaçlanmıştır.